

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ**

ЗАҢ ИНСТИТУТЫ

МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ПӘНДЕР КАФЕДРАСЫ

Д Ә Р І С

Тақырыбы: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІ

**Дәріс кафедра мәжілісінде талқыланып,
мақұлданды 2012ж. «3» шілде
№ 21 хаттамасы**

**Дайындаған: кафедра аға оқытушысы
полиция майоры Т.С. Сәлкебаев**

ҚАРАҒАНДЫ 2012

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҮКІМЕТІНІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Дәріс – 1 сағат

ЖОСПАР:

1. Қазақстан Республикасының Үкіметі: қалыптасу тәртібі, құрамы, өкілеттік мерзімі, жауаптылығы. Үкімет актілері.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметі қызметінің негізгі бағыттары.
3. Министрліктер және агенттіктер: құрылу тәртібі, құзыреті, жауаптылығы.

Сабақ мақсаты: Дәріс барысында Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару мәселелеріне қатысты тыңдаушылардың теориялық білімін қалыптастыру. Осыған байланысты жергілікті өкілді органдар мен атқарушы органдардың өзара қарым-қатынасын жан-жақты анықтау.

§ 1. Қазақстан Республикасының Үкіметі: қалыптасу тәртібі, құрамы, өкілеттік мерзімі, жауаптылығы. Үкімет актілері.

Үкімет – мемлекеттің ең жоғары атқарушы органы. Үкіметтің қалыптасу тәртібі, оның өзге жоғары мемлекеттік органдармен өзара қарым-қатынастары мемлекетте әрекет ететін басқару нысанының түйіні болып табылады.

Республиканың басты белгісі – Үкіметтің болуы.

Президенттік басқару жүйесінде (АҚШ, Аргентина, Бразилия, Мексика және басқ.) үкімет саяси және ұйымдастырушылық түрде президенттің қолында шоғырланған атқарушы билік тармағының жүйесіне кіреді, президентпен басқарылады және парламенттің қатысуымен құрылады, өзінің дербес құзыреті жоқ және ұжымдық саяси парламенттік жауаптылықтағы жеке ұжымдық шешім қабылдайтын орган болып табылмайды. Кабинет мүшелері бүкіл халық сайлаған президент алдында дербес жауапты. Үкіметтің шынайы мәні нақты мемлекет басшысының субъективтік пікіріне тікелей бағыныштылықпен сипатталады. Президент пен үкімет арасындағы бұдан да мықты қызметтік-ұйымдастырушылық байланыс саяси және экономикалық нашар дамыған суперпрезиденттік республикаларда кеңінен дамыған. Бұл жерде «Әлсіз Үкімет – күшті президент» формуласы дәл келеді.

Парламенттік басқару жүйесінде (Ұлыбритания, Италия, ГФР, Үнді, Жапон және өзге парламенттік монархия мен парламенттік республикалар) биліктік қызметтер мемлекет басшысы мен үкімет арасында бөлінген (үкімет басшысы – Премьер-Министр, Федералдық канцлер, Министрлер Кеңесінің Төрағасы және басқ.). Мұндай басқару жүйесінде президент тек мемлекет басшысы ретінде ғана танылады. Атқарушы биліктің негізгі көлемін парламенттің төменгі палатасындағы партиялық көпшілік негізінде қалыптасқан және оның алдында ұжымдық жауапкершілікте болатын Үкімет жүзеге асырады. Күшті үкімет – әлсіз президент.

Президенттік басқарудың ерекше жүйесі (Франция, Португалия, Финляндия, бұрынғы социалистік мемлекеттердің көпшілігі), оны «аралас басқару жүйесі» деп те атайды, басқарудың президенттік және парламенттік жүйелерінің негізгі сипаттарымен айқындалады. Мұнда мемлекет басшысы және үкімет басшысының лауазымдары бөлінген. Үкімет парламенттік жолмен қалыптасады, өзінің құзыреті бар және парламент алдында ұжымдық саяси жауаптылықта болады. Халықпен сайланған президенттің жедел басқару өкілеттіктері болмағанмен, атқарушы билік тармағына жетекшілікті жүзеге асыру бойынша, парламент пен үкімет арасындағы қарама-қайшылықтарды шешу бойынша стратегиялық және тактикалық тұтқаны өзінде сақтап қалады. Бұл жағдайды «күшті президент – күшті үкімет» формуласымен анықтауға болады.

Кеңес дәуірінде Министрлер Кеңесі Жоғарғы Кеңеспен құрылатын, осыған байланысты ол Жоғарғы Кеңестің алдында жауапты болатын. 1990 жылы сәуір айынан бастап 1993 жылғы қаңтар айы аралығында Үкіметтің құрылу үрдісі Президенттің қатысуымен өткізіле бастады. 1993 жылғы Конституцияға сәйкес Президент Жоғарғы Кеңестің келісімімен Премьер-Министрді, оның орынбасарларын, сыртқы істер, қорғаныс, қаржы, ішкі істер министрлерін тағайындауға міндетті болды.

Конституцияның 64-бабы 1-тармақшасында бекітілген Үкіметтің мәртебесі - мемлекеттік иерархиядағы оның жағдайларының әр түрлі нұсқаларын қолданып көрудің нәтижесі болып табылады. Республика Президенті лауазымын бекіткеннен кейін, 1990 жылдың сәуір айынан қараша айына дейін, Үкімет атқарушы билікті толығымен өз қолында шоғырландырған жоғары мемлекеттік орган ретінде қызмет етті. Бұл кезең «кеңестік-парламенттік республика» кезеңі деп аталды. «Кеңестік-президенттік республика» кезеңі жағдайында, яғни 1990 жылдың қарашаның 20-ы мен 1993 жылдың қаңтардың 28-і аралығында Үкімет жан-жаққа шашылған биліктік өкілеттіктер мен жауаптылыққа ие, заңнамадағы ақаулықтарға байланысты нақты «парламенттік» және «президенттік» координаттары жүйесінде нақты бағдары жоқ, өзіндік президенттік құрылым ретінде болды. Атқарушы биліктің мақсаты мен мәнін, оның тік және көлденең құрылысын, тиісінше Үкімет қызметінің ұйымдастырылуы мен рөлін қателеспей дәл табудың ауыр жүгі егеменді Қазақстанның жоғарыда көрсетілген екі жарым жылына тура келді. 1993 жылғы Конституцияның әрекет етуі кезеңіндегі «жартылай президенттік республика» жағдайында Үкімет Жоғарғы Кеңес тарапынан бақылаулық өкілеттіктермен едәуір шектелген, Республика Президентінің «атқарушы қанаты» – атқарушы биліктің біршама дербес органы ретінде әрекет етті.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы Үкіметтің дербестігін жариялай отырып, Республика Президентіне Үкіметті қалыптастырудың негізгі мәселелерін, ал Парламентке – Үкімет қызметіне бақылау жасауды жүктеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 64-бабының 2-тармағына сәйкес Үкімет өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауап береді. Президент Үкіметтің заңнамаға формальды түрде сәйкес келетін, қандай да бір теріс салдарға әкеп соққан, Конституцияға және заңдарға қарсы келетін шешімі үшін жауаптылығы туралы мәселде қоюға құқылы. Бұндай нәтижелерге Үкіметтің әрекетсіздігі және қызметіне салақтықпен қарауы әкеп соғуы мүмкін. Сонымен қатар, Үкімет Президенттің алдынан сенімін жоғалтуы мүмкін. Бұндай жағдайларда Президент Үкіметтің барлық құрамының жұмысын доғаруға құқылы.

1995 жылғы Конституция бойынша қазақстандық мемлекеттілікті құру негізінде президенттік республиканың ерекше жүйесінің үлгісі салынған.

Қазақстан Республикасының Үкіметі – атқарушы билікті жүзеге асыруы ұйғарылған, - атқарушы билік жүйесін басқаратын және олардың қызметіне жетекшілікті жүзеге асырушы мемлекеттік орган. Кеңестік кезеңнің конституциялық тәжірибесімен салыстырғанда әрекеттегі Республика Конституциясының 64-бабы 1-тармағы Үкіметті мемлекеттік биліктің жоғары атқарушы және өкім беруші органы ретінде сипаттамайды. Дегенмен, бұл заңдық акцент емес, саяси-идеологиялық акцент болуы керек. Біртұтас мемлекеттік биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлінуі принципіне сәйкес жүзеге асырылуы туралы тезис әрекеттегі Конституцияның түйінді ережелерінің бірі болып табылады. Жоғарғы мемлекеттік органдар арасындағы қарама-қайшылықтардың жағымсыз тәжірибесін ескере отырып, мемлекеттік пирамиданың шыңындағы сепаратизмді болдырмау үшін «жоғарғы» термині қазіргі уақытта тек Республика Президенті мен Парламентіне ғана қатысты қолданылған. Соған қарамастан өзінің саяси-құқықтық деңгейі, жүзеге асыратын қызметтерінің көлемі және басқа белгілер бойынша Үкімет заңды және шынайы түрде жоғары мемлекеттік органдардың бірі болып табылады.

Әділет министрі лауазымында болған тұста, бүгінгі күні өкінішке орай дүниеден өткен, профессор Н.Шайкенов «билікті бөлу мемлекеттік биліктің жан-жаққа шашылуы емес, қызметтерді олардың жүзеге асырылуы бойынша бөлу. Мемлекеттік билік – мемлекет өзегі. Ол біртұтас. Бұл мемлекет егемендігінен туындайды. Бағыныстылық қатынастар кез-келген

биліктің субстанциясы болып табылады. Сондықтан атқарушы билік барлық жерде және барлық уақытта мемлекеттік биліктің орталық институтының «күре тамыры» болып табылады. Өкілді органдар жоқ деп ойлаңыз – демократия жоғалады. Сот органдары жоқ деп ойлаңыз – сот төрелігі жоғалады, билік қалады. Атқарушы билік жоқ деп ойлаңыз – кез-келген билік жоғалады, ал бұл қоғам жойылды деген сөз. Қоғамды мемлекеттік ұйымдастыру заңдылығы осындай» деген болатын.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің маңыздылығы:

- біріншіден, оның жоғары мәртебесін анықтайтын «Қазақстан Республикасының» деген толықтырумен (облыстық, қалалық және т.б. емес) үйлестірілген аталмыш биліктік-шешуші мемлекеттік орган ретіндегі Үкімет атауынан;

- екіншіден, Конституция бойынша Үкіметке мемлекеттік биліктің үш тармағының бірін – атқарушы билікті барынша кең көлемде жүзеге асыру жүктеледі.

- үшіншіден, өзінің осы қызметінде Үкімет атқарушы органдардың тұтас жүйесін басқарады, яғни осы жүйені тұйықтап, оның ішіндегі «жоғары тұрған» инстанция болып табылады;

- төртіншіден, Үкімет атқарушы органдар жүйесінің элементтеріне басшылықты жүзеге асырады: нормативті реттейді, бағыт береді, жоспарлайды, үйлестіреді;

- бесіншіден, Үкіметтің өз құзырындағы мәселелер бойынша шығаратын актілерінің Республиканың бүкіл аумағына міндетті күші бар

Сондай-ақ Конституцияда Үкімет бөлімінің Қазақстан Республикасы Президенті мен Парламенті бөлімдерінен кейін үшінші болып орналасуы да оның маңыздылығын айқындайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің мәртебесі кең заңдық мағынада – Үкіметтің Конституциямен және әрекеттегі заңнамамен анықталған құқықтық жағдайы.

Заңдық тұрғыдан алғанда Үкіметтің мәртебесі – бұл Үкіметтің Қазақстан Республикасының Конституциясы және әрекеттегі заңнамасымен анықталған құқықтық жағдайы. Мәртебе түсінігіне – Үкіметтің қызметі, өкілеттік мерзімі, құрылу тәртібі, құзыреті, яғни нақты қоғамдық қатынастар аясындағы құқықтары мен міндеттері, оның жауаптылығының негіздері мен нысандары, сондай-ақ Үкіметтің өкілеттігін доғару тәртібі кіреді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 64-бабының 4 тармағына сәйкес Үкіметтің құзыреті, ұйымдастырылуы мен қызмет тәртібі Конституциялық заңмен белгіленеді. 1995 жылғы 18 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Конституциялық заң қазіргі уақыттағы Үкіметтің арнайы кешенді актісі болып табылады.¹

Үкіметтің қалыптасу тәртібі – Үкіметті құрудың конституциялық механизмі – оны бұлжытпай сақтау, Үкіметтің келешектегі әрекетінің заңдылығын қамтамасыз етеді. Оған:

- Үкіметтің құрылымы мен құрамын анықтау;
- нақты кадрлық тағайындауларды жүзеге асыру;
- Үкімет мүшелерінің антын қабылдау кіреді.

Үкіметтің құрылуы тек ұйымдастырушылық-техникалық шаралар тобы ғана емес, олар өз жиынтығында Үкіметтің Қазақстан Республикасы Президенті және Парламентімен өзара әрекеттестіктерін қалыптастыруда маңызды рөлге ие.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Үкімет Қазақстан Республикасының атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды.

Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауапты, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Парламент Мәжілісінің және Парламенттің алдында жауапты.

Үкіметтің құрамына Үкімет мүшелері - Республиканың Премьер-Министрі, оның орынбасарлары, министрлер және Республиканың өзге де лауазымды адамдары кіреді. Бұрын

¹ «Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы // Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Нормативтік құқықтық актілер жинағы. Т.2. Қарағанды, 2009

оның құрамына мемлекеттік комитеттерінің төрағалары және басқа да лауазымды адамдар кіретін – барлығы 35 адам болатын. Қазіргі уақытта Үкіметтің құрамы біраз қысқартылды).

Әрекеттегі Конституцияға сәйкес Республика Президенті Парламент Мәжілісінде өкілдігі бар саяси партиялар фракцияларымен консультациялардан кейін келісім беру үшін Мәжілістің қарауына Республика Премьер-Министрінің кандидатурасын енгізеді. Парламент Мәжілісінің келісімімен Республиканың Премьер-Министрін қызметке тағайындайды және оны қызметтен босатады; Премьер-Министрдің ұсынуымен Республика Үкіметінің құрылымын айқындайды; Республиканың Үкімет құрамына кірмейтін орталық атқарушы органдарын құрады, таратады және қайта құрады, Республика Үкіметінің мүшелерін қызметке тағайындайды; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер, әділет министрлерін қызметке тағайындайды; Үкімет мүшелерін қызметтен босатады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы Үкіметтің сандық құрамын анықтамайды, фактілік тұрғыда министрліктерді құру мен тарату, вице-премьерлердің саны туралы мәселелерді шешетін Қазақстан Республикасының Президенті. Сондай-ақ Президент министрліктерді басқармайтын тұлғаларды да министр қызметіне тағайындауға құқылы («портфельсыз министр» деп аталатын Қазақстан Республикасы Үкіметі Кеңесінің бастығын және т.б.).

Қазақстан Республикасының Конституциясы Үкіметтің өкілеттік мерзімін де анықтамайды, бірақ қызметін тоқтатудың екі нысанын көрсетеді. Бұл Үкіметтің өз өкілеттігін доғаруы және отставкаға кетуі.

Республика Үкіметі Президенттің өкілеттік мерзімі біткенше іс-қимыл жасайды және жаңадан сайланған Республика Президенті алдында өзінің өкілеттігін доғарады. Республика Үкіметінің жаңа құрамы бекітілгенге дейін Республика Үкіметі өз міндеттерін атқара береді.

Республиканың жаңадан сайланған Президентінің алдында өкілеттігін доғару Үкіметтің жаңадан сайланған Мемлекет басшысының атына жолданған және Үкімет мүшелері қол қойған жазбаша өтініш беру арқылы жүзеге асырылады. Өкілеттікті доғару туралы өтініш жаңадан сайланған Мемлекет басшысы қызметке ресми кіріскеннен кейін беріледі. Үкіметтің өкілеттігін доғаруы оның мүшелерінің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді.

Республиканың Премьер-Министрі жаңадан сайланған Парламент Мәжілісінің алдында Үкіметке сенім туралы мәселені Парламент Мәжілісіне жолданатын жазбаша өтініш арқылы қояды. Мәжіліс сенім білдірген жағдайда, егер Республика Президенті өзгеше шешім қабылдаса, Үкімет өз міндеттерін атқаруды жалғастыра береді.

Барлық қолайлы жағдайларда Үкіметтің өкілеттік мерзімі Президент өкілеттігінің мерзіміне тең болып табылып, Президентпен Үкімет құрамы бекітілген және Үкімет мүшелерінің халық пен Республика Президентіне ант берген сәттен бастап бес жылды құрайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің мүшесі Қазақстан халқына және Президентіне мынадай мазмұнда ант береді:

«Қазақстан Республикасының халқы мен Президенті алдында өз Отаным - Қазақстан Республикасының экономикалық және рухани даму ісіне барлық күш-жігерім мен білімімді жұмсауға, мемлекеттің Конституциясы мен заңдарын қатаң сақтауға, өзімнің барлық іс-әрекетімде заңдылық пен әділеттік, азаматтық және ұлтаралық татулық принциптерін ұстануға, Қазақстан халқына адал қызмет етуге, өз елімнің мемлекеттілігі мен дүниежүзілік қоғамдастықтағы беделін нығайта беруге салтанатты түрде ант беремін. Ант етемін»

Үкімет мүшелерінің антын Республика Президенті өзі белгілейтін тәртіппен қабылдайды.

Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің бүкіл қызметінде Республика Президентінің алдында жауапты, ал Конституцияда көзделген жағдайларда Парламент Мәжілісінің және Парламенттің алдында жауапты. Қазақстан Республикасының Үкіметі келесі жағдайларда таратылуы мүмкін:

- Республика Президентінің бастамасы бойынша;
- Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде;
- Премьер-Министрдің Парламент палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім туралы мәселе қоюына байланысты.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Республика Президенті - халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі. Өзінің осы конституциялық мәртебесіне орай

Президент Үкіметті тарату туралы шешімді келесі жағдайларда қабылдауы мүмкін:

- 1) Үкіметтің қызметі халық мүддесінен шықпағанда;
- 2) Қазақстан Республикасының Үкіметі Конституция мен заңдарды бұзған жағдайда;
- 3) Үкімет азаматтардың бостандықтары мен құқықтарын және заңды мүдделерін сақталуы мен жүзеге асырылуын қамтамасыз ете алмаған жағдайда.

Үкіметтің таратылу процедурасы күрделінбеген. Белгілі уақытпен негізделмеген және нақты шектелмеген. Мысалы, Франция Конституциясына сай босату тәртібі қосымша ешқандай процедуралық нормамен шектелмеген. Бұл жерде үкімет басшысы өз еркімен орнынан кету туралы шешім қабылдағанда, бұл әрекет конституциялық жауапкершілік қатарына жатпайды.²

Үкіметтің Президенттің алдындағы конституциялық жауапкершілігі ұжымдық сипатқа ие. Республиканың Президенті өз бастамасы бойынша Үкіметтің өкілеттігін тоқтату туралы шешім қабылдауға құқылы. Премьер-Министрді қызметінен босату бүкіл Үкіметтің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді. Премьер-Министр Үкімет қызметі үшін Президенттің алдында есеп береді. Үкіметтің дайындайтын Бағдарламалары саяси құжат ретінде қарастырылады.

Үкімет мүшелерінің Президент алдында жеке-жеке жауапкершілігі де туындауы мүмкін. Республика Президенті Үкіметтің кез келген мүшесін қызметтен босатуға хақылы. Үкімет мүшелерінің жеке жауапкершілігі саяси сипатта және заңдардың орындалмағаны үшін туындайды. Үкімет мүшелері саяси қызметті жүзеге асыратын тұлғалар. Сондықтан қандай жауапкершілік туса да, оның барлығы саяси сипаттағы конституциялық жауапкершілік сипатына ие.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Үкіметтің Парламент алдындағы конституциялық жауапкершілігі келесі жағдайларда туындауы мүмкін:

1) егер Парламент Үкіметтің республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есебін бекітпесе; Конституцияның 53-бабының 2-тармақшасына сәйкес Парламент Палаталарының бірлескен отырысында Үкімет пен Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есептері бекітіледі. Парламенттің Үкіметке сенімсіздік білдіргенін көрсетеді. Осы нормаға сай конституциялық жауапкершілік екі жақты: Парламентке және Үкіметке конституциялық жауапкершіліктің механизмі әрекет ету үшін Президенттің құзыреті қажет, яғни Үкіметтің таратылуы туралы шешімді Президент қабылдайды. Дегенмен, осы уақытқа дейін Қазақстанның тәжірибесінде аталмыш мәселеге байланысты Үкіметті конституциялық жауапкершілікке тартқан жағдайлар болған жоқ. Шет мемлекеттерде бюджет тепе-теңдік әрі тежемелік жүйенің элементі ретінде қарастырылып, Үкімет пен Парламенттің конституциялық жауапкершілігінің негізі болып табылады. Мысалы, Польшаның Конституциясына сәйкес Парламент Министрлер Кеңесімен тапсырылған бюджеттің атқарылуы туралы есепті бекітпеуі, Министрлер Кеңесінің өкілеттігін тоқтатуға негіз болады.³

1) егер Қазақстан Республикасының Парламенті Үкімет енгізген заң жобасын қабылдаса; Үкімет енгізген заң жобасының қабылданбауына байланысты Премьер-Министр Парламент палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім туралы мәселе қоюға хақылы. Бұл мәселе бойынша дауыс беру сенім туралы мәселе қойылған сәттен бастап қырық сегіз сағаттан ерте өткізілмейді. Егер сенімсіздік білдіру туралы ұсыныс палаталардың әрқайсысының депутаттары жалпы санының көпшілік даусын ала алмаса, заң жобасы дауысқа

² Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России: Учебник. -2-е изд., перераб. И доп. –М: «Юристь», 1998

³ Сапарғалиев Г.С., Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности.- Алматы: «Жеті жарғы», 2006.

салынбай қабылданды деп есептеледі (ҚР Конституциясы 61-бап 7-тармақ) Алайда Үкімет бұл құқықты жылына екі реттен артық пайдалана алмайды. Дегенмен, бұл жағдайда да конституциялық жауапкершіліктің туындамау мүмкіндігі бар. Айталық, егер Республикалық бюджет туралы заң жобасы Парламентпен қабылданбаса, бұл жағдайда конституциялық жауапкершілік механизмінің әрекет етуі өте қиын. Конституцияға сәйкес Парламент Үкіметтің ұсынған бюджетін екі рет қабылдаса, онда не Парламенттің, не Үкіметтің жауапкершілігі туындайды. Жалпы Үкімет Парламенттің алдында өзіне сенімсіздік білдіру туралы мәселені Парламенттің алдында қояды. Ал Конституцияның нормасына сай Президент Парламент бюджеттің жобасын 15 желтоқсанға дейін қабылдаса 1-тоқсанға арналған қаржылық жоспар туралы заң күшіне ие Жарлық қабылдайды. Конституцияның бұл нормасы Үкіметтің Парламенттің алдындағы жауапкершілігінің болмауына негіз болып отыр. Осыған байланысты бюджет тепе-теңдік әрі тежемелік жүйенің элементі сипатынан айырылып отыр. Шет мемлекеттерде Парламент депутаттары бюджет арқылы Үкіметтің әлеуметтік саясатына ықпал ету және сайлаушылардың аманаттарын орындау мүмкіндігіне ие.

2) егер Мәжіліс депутаттарының жалпы санының көпшілік даусымен, Мәжіліс депутаттарының жалпы санының кемінде бестен бірінің бастамасы бойынша Мәжіліс Үкіметке сенімсіздік білдірсе; Парламент Мәжілісінің депутаты Үкіметке сенімсіздік вотумын білдіру туралы мәселені көтеруге құқы бар. Бұл мәселенің көтерілуіне Үкімет қызметінде жіберілген айтарлықтай едәуір қателіктер негіз болуы мүмкін. Сенімсіздік туралы мәселе аса маңызды болып табылады. Сондықтан да Негізгі Заңның нормасына сәйкес Үкіметке сенімсіздік білдіру туралы бастама Мәжіліс депутаттарының жалпы санының кемінде бестен бір бөлігі тарапынан көтерілуге тиіс (ҚР Конституциясының 56-бабы 2 тармағы).

3) Парламенттің әр Палатасы дербес, басқа Палатаның қатысуынсыз Палата депутаттары жалпы санының кемінде үштен бірінің бастамасы бойынша Республика Үкіметі мүшелерінің өз қызметі мәселелері жөніндегі есептерін тыңдауға хақылы. Есепті тыңдау қорытындылары бойынша Үкімет мүшесі Республика заңдарын орындамаған жағдайда Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен оны қызметтен босату туралы Республика Президентіне өтініш жасауға хақылы. Егер Республика Президенті мұндай өтінішті қабылдамай тастаса, онда депутаттар Палата депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен алғашқы өтініш берілген күннен бастап алты ай өткеннен кейін Республика Президентінің алдына Үкімет мүшесін қызметінен босату туралы мәселені қайталап қоюға хақылы. Мұндай жағдайда Республика Президенті Үкімет мүшесін қызметінен босатады.

Үкімет және оның кез келген мүшесі өздеріне жүктелген міндеттерді одан әрі жүзеге асыру мүмкін емес деп есептесе, олар Республиканың Президентіне өз орнынан түсетіні туралы мәлімдеуге хақылы. Сондай-ақ Парламент Мәжілісі немесе Парламент Үкіметке сенімсіздік білдірген жағдайда Үкімет орнынан түсетіні туралы Республика Президентіне мәлімдейді. Орнынан түсуді қабылдау немесе қабылдамау туралы мәселені Республиканың Президенті он күн мерзімде қарайды. Орнынан түсуді қабылдау Үкіметтің не оның тиісті мүшесінің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді. Премьер-Министрдің орнынан түсуін қабылдау бүкіл Үкіметтің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді. Үкіметтің немесе оның мүшесінің орнынан түсуі қабылданбаған жағдайда Президент оған міндеттерін одан әрі жүзеге асыруды тапсырады.

Мемлекеттік биліктің әр тармағы өз әрекетін Қазақстан Республикасының немесе оның Конституциясының атынан жүргізеді, өз қызметтері барысында жалпы мемлекеттік мүддеге сай бірыңғай саяси бағытты ұстап, әрқайсысына міндетті болып есептелетін Қазақстан Республикасының Конституциясын басшылыққа алып отыруға тиіс. Мемлекет әрекетінің ішкі және сыртқы бағыттарының өзара байланысты болып келуі де мемлекеттік өкіметтің бірлікте болуына әкеледі.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік биліктің объективтік түрде заң шығарушы, атқарушы және сот билігін жүргізуші тармақтарға бөлінуінен бөлек, мемлекеттің шын мәніндегі функциясын іске асыру үшін ортақ мақсаттағы бірдей әдістерді қолданатын тәуелді органдардың өзара байланысын заңды түрде нақтылау мен оңашалау әрбір мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін шектеуге мүмкіндік береді. Немесе оны, екінші сөзбен,

мемлекеттік органның ішкі қызметін ретке келтіру деп айтуға болады. Ал әлеуметтік өмірдің әр түрлі көріністері объективті түрде анық байқалған жағдайда оларды бірыңғай әлеуметтік мемлекет ретінде ретке келтіріп отыратын, дербес жүйелі билік жүргізуші құрылымдар қажет болады. Және осы құрылымдарды олардың теріс әрекеттері үшін белгілі бір деңгейде жауапкершілікке тарту мүмкіндігі болғанда ғана мемлекеттік биліктің тиімді де сапалы жүзеге асырылуына кепілдік беруге болады. Осыған орай аталмыш билік тармақтарының жауапкершілікке тартылуы, әрине конституциялық норма деңгейінде жүзеге асырылуы қажет.

Республика Үкіметі Республика Конституциясының, заңдарының, Президент актілерінің, өзге нормативтік құқықтық актілердің негізінде және оларды орындау үшін нормативтік және жеке қаулылар шығарады. Үкімет қаулылары Үкімет мүшелерінің жалпы санының көпшілік даусымен қабылданады. Үкімет қаулыларына Республика Премьер-Министрі қол қояды.

Республика Премьер-Министрі өкімдер шығарады. Премьер-Министрдің өкімдері өкімшілік-өкімдік, жедел және жеке-дара сипаттағы мәселелер бойынша шығарылады.

Өздерінің құзыреті шегінде қабылданған Үкімет қаулылары мен Республика Премьер-Министрі өкімдерінің Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші болады. Үкімет қаулылары мен Республика Премьер-Министрінің өкімдері Республика Үкіметінің Регламентінде белгіленген тәртіппен әзірленеді және қабылданады. Үкімет қаулыларының күшін Республика Президенті мен Үкіметі жоя алады. Премьер-Министрдің өкімдерінің күшін Республика Президенті, Үкіметі және Премьер-Министрі жоя алады.

§ 2. Қазақстан Республикасы Үкіметі қызметінің негізгі бағыттары. Республика Үкіметінің қызметін ұйымдастыру.

Үкімет туралы Конституциялық заңның 9-бабына сәйкес Республика Үкіметі:

- мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі бағыттарын, оны жүзеге асыру жөніндегі стратегиялық және тактикалық шараларды әзірлейді;

- мемлекеттік бағдарламаларды әзірлейді;

- әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың индикативтік жоспарларын әзірлеп, жүзеге асырады;

- Республика Президенті белгілейтін тәртіппен республикалық бюджетті әзірлеу мен оны өзгертуге қатысады, Парламентке республикалық бюджетті және оның атқарылуы туралы есепті ұсынады, бюджеттің атқарылуын қамтамасыз етеді;

- Республиканың қаржы жүйесін нығайту жөніндегі шараларды әзірлейді және жүзеге асырады; мемлекеттік валюта, қаржы және материалдық ресурстарды жасақтау мен пайдалануда заңның сақталуына мемлекеттік бақылауды қамтамасыз етеді;

- құрылымдық және инвестициялық саясатты жүзеге асырады;

- мемлекеттік баға түзу саясатын талдап жасайды және жүзеге асырады; мемлекет реттейтін бағалар қолданылатын өнімдер, тауарлар мен қызметтердің номенклатурасын белгілейді;

- мемлекеттік меншікті басқаруды ұйымдастырады, оны пайдалану жөніндегі шараларды талдап жасайды және жүзеге асырады, мемлекеттік меншік құқығын қорғауды қамтамасыз етеді;

- еңбекке ақы төлеу, азаматтарды әлеуметтік қорғау, мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік сақтандыру жүйесін және шарттарын белгілейді;

- мемлекеттік аймақтық саясаттың негізгі бағыттарын әзірлеп, жүзеге асырады; аймақаралық проблемалар мен аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуы мәселелерін шешуді қамтамасыз етеді;

- ғылым мен техниканы дамытудың, жаңа технологияларды енгізудің, мәдениетті, білімді, денсаулық сақтау ісін, туризм мен спортты дамытудың мемлекеттік саясатын белгілейді, және жүзеге асырады;

- табиғи ресурстар мен айналадағы табиғи ортаны тиімді пайдалануды және қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі шараларды әзірлеп, жүзеге асырады;

- құқықтық саясатты іске асыруды қамтамасыз етеді; азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау және сақтау, заңдылық пен құқық тәртібін, Республиканың қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетін, Республиканың аумақтық тұтастығы мен мемлекеттік шекарасын күзетуді қамтамасыз ету жөніндегі шараларды әзірлеп, жүзеге асырады;

- келіссөздер жүргізу мен үкіметаралық келісімдерге қол қою туралы шешімдер қабылдайды; Республиканың шет мемлекеттермен, халықаралық және аймақтық ұйымдармен өзара қарым-қатынасын дамытуды қамтамасыз етеді; сыртқы экономикалық саясатты жүзеге асыру жөнінде шаралар әзірлейді, сыртқы сауданы дамыту жөнінде шаралар қолданады; халықаралық қаржы ұйымдарымен ынтымақтастықты және өзара іс-қимылды жүзеге асырады;

- Үкімет жанындағы консультативтік-кеңесші органдарды құрады және таратады;

- өзіне Конституция, заңдар және Президент актілері жүктеген өзге де функцияларды орындайды.

Республикадағы билік бөлу принципіне сәйкес бөлінген билік тармақтары арасында Парламент пен Үкімет өте тығыз қарым-қатынаста. Соның ішінде, әсіресе, Парламенттегі заң шығару қызметіне байланысты екі билік жиі қатынасқа түсіп отырады. Оның себебі, егер Парламент мемлекеттің заң шығару қызметін жүзеге асырса, ал Үкімет Парламент шығарған заңдардың орындалуын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 61-бабы 1-тармағына сәйкес заң шығару бастамасы құқығы Республика Президентіне, Парламент депутаттарына, Үкіметке тиесілі және тек қана Мәжілісте жүзеге асырылады. Үкіметтің заң шығару бастамасы құқығы қоғам өмірінің барлық салаларын қамтиды. Еліміздің Негізгі Заңының Үкіметті заң шығару бастамасы құқығына ие үш субъектінің бірі ретінде бекітуі, атқарушы биліктің қоғам өмірінің барлық салаларын қамтуымен тікелей байланысты. Қоғамдағы барлық дерлік негізгі қатынастар атқарушы билік органдарының қатысуымен жүзеге асырылады. Үкімет осы қатынастарды реттейтін заң актілеріне мүдделі. Сол себепті заң жобаларын әзірлеу, заң шығару бастамасын жүзеге асыру Үкіметтің құқығы ғана емес, сонымен қатар міндеті де болып табылады. Заң актісінің жобасын енгізу туралы шешім Үкіметтің тиісті қаулысын шығару жолымен қабылданады.

Сондай-ақ Республика Үкіметі:

- Республика заңдарының орындалуын қамтамасыз етеді, оларды министрліктердің, басқа да орталық және жергілікті атқарушы органдардың орындауын бақылайды;

- Парламентке республикалық бюджетті және оның атқарылуы туралы есепті табыс етеді;

- мемлекеттік кірісті қысқартуды немесе мемлекеттік шығысты ұлғайтуды көздейтін Республика заңдарының жобалары жөнінде қорытындылар береді;

- Парламент депутаттарының сұрауларына жауап береді.

Республика Үкіметі еліміздің жоғары атқарушы билігі ретінде мемлекеттік басқару мәселелері жөніндегі Республика атқарушы органдарының қызметіне басшылықты жүзеге асырады, олардың Республика заңдарын, Президенті мен Үкіметінің актілерін орындауын бақылайды, сонымен қатар жергілікті атқарушы органдар актілерінің күшін толығымен немесе бір бөлігінде жояды не тоқтата тұрады, оларды жою не тоқтата тұру туралы Республика Президентінің қарауына ұсыныстар енгізеді.

Тиісті жергілікті атқарушы органдарды басқаратын әкімшілік-аумақтық бөліністердің әкімдері Республика Президенті мен Үкіметінің өкілдері болып табылады және Республика Үкіметіне мемлекеттік басқару мәселелері жөнінде ұсыныстар енгізеді.

Республика Үкіметі заңдарда белгіленген тәртіппен өзге де, соның ішінде республикалық бюджеттен қаржыландырылатын, арнаулы мемлекеттік органдардың қызметін қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету мәселелерін шешеді.

Үкіметтің отырыстары айына кемінде бір рет өткізіліп отырады. Отырыстарды Премьер-Министр не Республика Президенті шақырады. Үкіметтің отырыстарында Премьер-Министр

төрағалық етеді, ол болмаған кезде міндеттердің бөлінуіне сәйкес Премьер-Министрдің міндетін атқаратын Премьер-Министрдің орынбасары төрағалық етеді. Үкімет ерекше маңызды мәселелерді қарағанда оның отырыстарында Республика Президенті төрағалық етеді.

Үкімет отырыстары ашық болады. Президенттің не Премьер-Министрдің бастамасымен Үкіметтің жабық отырыстары өткізілуі мүмкін. Үкімет мүшелерінің кемінде үштен екісі Үкімет отырысына қатысса, отырыс құқылы болып саналады. Үкімет мүшелері оның отырыстарына алмастыру құқығынсыз қатысады. Отырыстарды әзірлеу мен өткізу тәртібі Үкімет Регламентімен белгіленеді.

Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі – Үкіметтің қызметін ұйымдастыратын және оның қызметіне басшылық жасайтын лауазымды тұлға (басқа мемлекетте бұндай қызметті Үкімет Төрағасы, Министрлер Кеңесінің Төрағасы, Федералды канцлер және т.б. атайды). «Премьер-Министр» атауын «Қазақстан Республикасының» қосымшасымен толықтырғаннан кейін, әрекеттегі Конституция Премьер-Министрдің мәртебесін республикалық деңгейіндегі басқарушысы ретінде анықтады.

1995 жылғы Конституция Премьер-Министрдің құқықтық жағдайын бекітті. Ол Үкімет атынан өкілдік ете отырып, Үкіметті басқару бойынша функцияларды атқарумен қатар, одан тыс функцияларды да атқарады. Премьер-Министрдің өкілеттіктерін Үкімет туралы Конституциялық заңның 19-бабы анықтайды. Аталмыш бапқа сәйкес Республика Премьер-Министрі:

- Үкіметтің жұмысын ұйымдастырады және Үкімет мүшелерінің арасындағы қызметтік міндеттерді бөледі;

- Республика Президентімен, Парламентпен, Конституциялық Кеңеспен, Жоғарғы Сотпен, Бас прокуратурамен, басқа мемлекеттік органдармен қарым-қатынаста Үкіметтің атынан өкілдік етеді немесе Үкімет атынан өкілдік етуді тапсырады;

- халықаралық қатынастарда Үкімет атынан өкілдік етеді немесе Үкімет атынан өкілдік етуді тапсырады және мемлекетаралық шарттар мен келісімдерге қол қояды;

- Республика Президентіне: Үкіметтің құрылымы мен құрамы туралы; министрліктерді, Үкімет құрамына кірмейтін орталық атқарушы органдарды құру, қайта құру және тарату туралы; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер, әділет министрлерін қоспағанда, министр қызметіне тағайындау үшін кандидатуралар жөнінде; Үкімет аппаратының басшысын, сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер, әділет министрлерін қоспағанда, министрді, оның ішінде Үкімет жүргізіп отырған саясатпен келіспейтін немесе оны жүргізбей отырған министрді қызметтен босату туралы ұсыныстар енгізеді;

- Республиканың мемлекеттік бюджеті есебінен ұсталатын барлық органдар үшін қаржыландырудың және қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеудің бірыңғай жүйесін Қазақстан Республикасының Президентіне бекітуге ұсынады;

- Президентке Үкімет қызметінің негізгі бағыттары туралы баяндап отырады;

- Үкімет мүшелерінің, орталық және жергілікті атқарушы органдар басшыларының есебін тыңдап отырады;

- Үкіметтің қызметін ұйымдастыруға және оған басшылық жасауға байланысты басқа да функцияларды орындайды. Премьер-Министр болмаған жағдайда оның міндеттерін Премьер-Министр белгілеген тәртіппен Премьер-Министрдің орынбасарларының бірі атқарады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің мүшелері – Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамына кіретін лауазымды тұлғалар. Олар: тиісті мемлекеттік органдарға басшылықты жүзеге асырады; өз құзыреті шегіде шешімдер қабылдауға дербес болады; Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің алдында өздеріне бағынышты мемлекеттік органдардың жұмысы үшін дербес жауап береді; тиісті мемлекеттік органдардың қарауындағы мемлекеттік басқару саласындағы істің жайына және заңдардың, Қазақстан Республикасы Президенті мен Үкіметі актілерінің орындалуын қамтамасыз ету үшін жауап береді; өздері басқаратын мемлекеттік органдар мен олардың аумақтық бөлімшелерінің құрылымын және штат санын осы органдардың Республика үкіметі бекіткен штат саны лимитінің шегінде белгілейді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында Үкіметтің құрамында болуға байланысты шектеулер көзделген. Осыған сәйкес Республика Үкіметі мүшелерінің:

- өкілді органның депутаттары болуға;
- оқытушылық, ғылыми немесе өзге де шығармашылық қызметтерден басқа ақы төленетін қызметтер атқаруға; кәсіпкерлікпен шұғылдануға;
- коммерциялық ұйымның басшы органының немесе байқаушы кеңесінің құрамына кіруге хақы жоқ. Берілген шектеулерді сақтамау, Үкімет мүшесінің өкілеттіктерін доғаруға әкеп соғады.

§ 3. Министрліктер және агенттіктер: құрылу тәртібі, құзыреті, жауаптылығы.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрылымы – бұл өзара байланысты элементтер тұрақтылығының бірлігін білдіретін Үкіметтің құрылысы мен ішкі ұйымдастырылуы. Ол Үкіметке жүктелген міндеттердің жедел әрі сапалы орындалуын қамтамасыз етеді. Қандай да бір мемлекеттік органды Үкімет құрамына енгізу немесе енгізбеу мемлекеттік басқарудың тиісті салаларының Үкіметке бағыныстылығымен тікелей байланысты. Белгілі бір кезеңдерде Үкімет құрылымына Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Монополияға қарсы комитет және басқа құрылымдардың енгізіліп немесе одан шығарылуы кездейсоқтық емес. Үкіметтің бекітілген құрылымына қарай оның дербес құрамы анықталады. Осы орайда Қазақстан Республикасының Үкіметін оның қызметін ғылыми, ұйымдастырушылық және материалды-техникалық қамтамасыз ететін Үкімет Аппаратынан айыра білу керектігін айта кету қажет.

Үкіметтің құрылымын министрліктер және басқа да орталық атқарушы органдар құрайды. Қазақстан 90-жылдардың басында ескі кеңестік уақыт пен жаңа нарықтық қатынастардың дәл ортасында тұрды. 1990 жылы 17 мамырда құрылған Үкіметтің құрамына 20 министрлік, 12 мемлекеттік комитет кірді. Қазақстанда сол кезеңде болған орталық атқарушы органдардың жүйесін талдау орталық атқарушы органдардың құрылымын түбегейлі өзгерту үшін нарықтық қатынастардың ықпалы жеткіліксіз болып, оған қарағанда ескі дәстүрлердің ықпалы күшті болғанын көрсетеді.

Нарықтық қатынастардың дамуына және республика меншігінің біраз бөлігінің жеке меншікке өтуіне байланысты мемлекеттік тікелей реттеу көлемі шұғыл қысқарып, осыған байланысты орталық атқарушы органдардың саны да қысқартылды.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрылымы туралы» 19.01.1999 ж. Жарлығымен құрылған Үкімет құрылымы мен орталық атқарушы органдар жүйесі 14 министрлік пен 7 агенттікті қамтыды.

Араға бір жыл салмай жатып (13.10. 1999 ж.), Республика Президентінің «Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының құрылымын жетілдіру шаралары және олардың құзыреттерін нақтылау туралы» Жарлығы қабылданды. Аталмыш Жарлыққа сәйкес Үкіметтің құрылымына жаңа өзгерістер енгізілді. Үкімет құрылымы 2004 жылдың қазан айында тағы да елеулі өзгеріске ұшырады. Осы өзгерістерге сәйкес 11 агенттіктің 8-і тиісті министрліктерге беріліп, нәтижесінде 3 дербес агенттік қалды.

Қазіргі таңда атқарушы билік органдарының оңтайлы жүйесі қалыптасты. Біріншіден, Бір бүтінді білдіретін білім салалары бұрын екі министрлікке бөлінсе, енді біртұтас білім және ғылым министрлігіне біріктірілді. Бұрынғы білім министрлігінен онымен ешқандай байланысы жоқ денсаулық сақтау және спорт салалары бөлініп шықты. Республика бойынша экономиканы дамытуды қамтамасыз ететін, экономикалық өзгерістерді одан әрі тиімді, сапалы жүргізуде негізгі рөл берілген Экономика министрлігі қайтадан құрылды. Ішкі министрліктік құрылымдық жетілдірудің одан әрі жалғасатыны, әрине, сөзсіз. Дегенмен, басқаруды жетілдіру үшін министрліктер жүйесіне де, ішкі министрліктік құрылымдарға да белгілі деңгейдегі тұрақтылықтың аса қажеттігін ескеру керек.

«Қазақстан Республиканың Үкіметі туралы» Конституциялық заңға сәйкес Министрлік тиісті мемлекеттік басқару саласына (аясына) басшылықты, сондай-ақ заңдармен көзделген шекте - салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын Республика орталық атқарушы органы болып табылады.

Министрліктер Үкіметтің тікелей жетекшілігімен атқарушы-өкімдік қызметті жүзеге асырады, ал министр Үкімет мүшесі болып табылады. Барлық министрліктердің өздерінің қызметі саласында келесідей ортақ міндеттері болады:

- өз саласында мемлекеттік саясатты әзірлеуге және оны жүзеге асыруға қатысу;
- заң жобаларын және нормативтік-құқықтық актілерді әзірлеу;
- салааралық үйлестіруді жүзеге асыру және мемлекеттік басқару саласына басшылықты жүзеге асыру;
- әдістемелік басшылықты жүзеге асыру;
- кадрлардың біліктілігін арттыру бойынша дайындық пен қайта дайындықты жүзеге асыру;
- министрлікке жүктелген өзге де міндеттер.

Министрлікті Республика Премьер-Министрінің ұсынысы бойынша Республика Президенті құрады, қайта ұйымдастырады және таратады.

Министрлік Республика Үкіметінің құзыретіне жатқызылмаған мәселелер бойынша өз құзыреті шегінде шешімдерді өз бетінше қабылдауға өкілетті. Министрліктің құрылымын министрліктің жауапты хатшысы бекітеді. Министрліктердің құрылымдық бөлімшелері ведомстволар, департаменттер мен басқармалар болып табылады. Министрлік департаменттері мен басқармаларының жиынтығы министрлік аппараты болып табылады. Министрліктің алқасы министрдің жанындағы консультативтік-кеңесші орган болып табылады. Алқаның сандық және адам құрамын министрліктің, мемлекеттік комитеттің құрылымдық бөлімшелері басшыларының қатарынан министр бекітеді. Министрлік, қабылдаған шешімдер министрдің бұйрықтарымен ресімделеді.

Қазіргі уақытта салааралық басқару қызметі әр түрлі атқарушы-өкімдік органдармен атқарылады. Салааралық басқаруды жүзеге асыру кезінде Қазақстан Республикасының Үкіметі мен агенттіктері маңызды рөлге ие. Агенттіктер өздерінің міндеттерін жүзеге асыра отырып, бірегей жалпы мемлекеттік мақсаттар шеңберінде салалық және республикалық мүдделердің әрекет етуін қамтамасыз ететін басқарушылық штаб ретінде болады. Агенттіктер жүйесінің қалыптасуы мемлекет қызметіндегі мамандықтың осы түрінің сапалы жаңа деңгейін көрсетеді.

Осылайша, басқару қызметінің салааралық үйлестірулік реттеуші сипаты агенттіктің ерекше, тек өзіне ғана тән сипаты болып табылады. Осыған орай «салааралық» және «салалық» басқару ұғымы министрліктер мен агенттіктерді басқару аясы тұрғысынан ажыратуға көмектеседі.

Республика Премьер-Министрінің ұсынысы бойынша Республика Президенті құратын, қайта ұйымдастыратын және тарататын Қазақстан Республикасының агенттігі Үкіметтің құрамына кірмейтін орталық атқарушы орган болып табылады. Агенттік тиісті мемлекеттік басқару саласына (аясына) басшылықты, сондай-ақ заңдарда белгіленген шектерде салааралық үйлестіруді және өзге де арнайы атқару және рұқсат беру міндеттерін жүзеге асырады. Агенттіктің басқа орталық атқару органдарынан айырмашылығы – ол атқарушы қызметті де, рұқсат беру қызметін де жүзеге асырады.

Агенттіктің құрылымын агенттіктің жауапты хатшысы бекітеді және, әдетте, департаменттер мен басқармалардан тұрады. Агенттік департаменттері мен басқармаларының жиынтығы агенттік аппараты болып табылады. Агенттік төрағасының жанынан алқа құрылады, ол консультациялық-кеңесші орган болып табылады. Алқаның сан және адам құрамын агенттіктің төрағасы бекітеді. Агенттік төрағасының бұйрықтары агенттіктің актілері болып табылады.

Орталық атқарушы органдар – бұл Президентпен құрылатын, оған есепті, атқарушы биліктің бірыңғай тік жүйесіне кіретін, Үкіметпен басқарылатын, оған тікелей бағынатын және мемлекеттік (салалық) басқарудың тиісті саласын дербес басқаратын салалық жүйенің жоғары немесе орта буыны.

Республиканың орталық атқарушы органының комитеті ведомство болып табылады. Ведомствоның аумақтық бөлімшелері болуы мүмкін.

Ведомствоны тиісті орталық атқарушы орган басшысының ұсынуымен Республика Үкіметі құрады, қайта ұйымдастырады және таратады. Ведомство басшысын тиісті орталық атқарушы органның басшысы қызметке тағайындайды және қызметтен босатады. Ведомство Республиканың орталық атқарушы органы құзыретінің шегінде бақылау және (немесе) іске асыру функцияларын жүзеге асырады.

Ведомство шығаратын актінің нысаны ведомство басшысының бұйрығы болып табылады. Ведомствоның актілерін толығымен не бір бөлігінде күшін жоюды не тоқтата тұруды құрылымына ведомство кіретін орталық атқарушы органның басшысы жүзеге асырады.

Ведомствоның құрылымын тиісті орталық атқарушы органның жауапты хатшысы бекітеді. Ведомствоның құзыретін және оның өзге мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл тәртібін осы ведомство құрылымына кіретін орталық атқарушы органның басшысы айқындайды.

Ең алдымен, министрліктің немесе орталық атқарушы органның басшысы болып табылатын Үкімет мүшесінің, бірінші кезекте, тиісті органға басшылықты жүзеге асыратынын айту керек. Ол шешімді дербес және өз құзыреті шегінде қабылдауы қажет. Ол өзі басқаратын мемлекеттік органның құрылымы мен штат санын анықтайды. Және ең бастысы, өз қарамағындағы қызметкерлердің жұмысы үшін, мемлекеттік басқару салаларындағы істердің жағдайы үшін, және Қазақстан Республикасы заңдарының, Республика Президенті мен Үкіметінің актілері орындалуының қамтамасыз етілуі үшін Республиканың Премьер-Министрі алдында жауапты.

Кез-келген мемлекеттік орган үшін өз қызметін ақпараттық-талдау мен ұйымдық-құқықтық жағынан тиімді қамтамасыз ету, оның қызметі сапалылығының басты шарты болып табылады. Республика Премьер-Министрі мен Үкіметінің қызметін ақпараттық-талдау, ұйымдық-құқықтық жағынан қамтамасыз ету Республика Премьер-Министрінің Кеңесімен жүзеге асырылады. Премьер-Министрдің Кеңесін құру, қайта ұйымдастыру және тарату тәртібі, Премьер-Министр Кеңесі басшысының және оның өзге де мемлекеттік қызметшілерінің құқықтық жағдайы, оларды қызметке тағайындау мен қызметтен босатудың тәртібі Республика заңдарымен белгіленеді.

Сонымен қатар үкімет құзыретіне жататын мәселелер бойынша ұсыныстарды талдап жасау үшін Республика Үкіметі жанынан комиссиялар, кеңестер мен консультативтік-кеңесші органдар құрылады. Консультативтік-кеңесші органдарды Премьер-Министр, оның орынбасарлары, Үкімет мүшелері басқарады. Үкімет жанындағы консультативтік-кеңесші органдардың шешімдері ұсынымдық сипатта болады.

ҰСЫНЫЛАТЫН ӘДЕБИЕТ:

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы

«Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының 18.12.1995ж. Конституциялық заңы (06.05.1999 ж., 19.07.2007ж. өзг. және толық.)

Қазақстан Республикасы Президентінің «Мемлекеттік қызмет туралы» заң күшіне ие Жарлығы, 26.12.1995ж. //Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңес Жаршысы.-1995.-№24.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметті реформалау тұжырымдамасы. //Саясат.-1996.-№7

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Нормативтік құқықтық актілер жинағы: 2 томдық /Құраст. Биекенов Н.А., Сәтбаева Қ.Х., Сейдығалиев Т.Р. – Қарағанды, 2002 ж.

Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы. Сызбалар альбомы. / Құраст. Сәтбаева Қ.Х., Сейдығалиев Т.Р. – Қарағанды, 2002 ж.

Ахметова Н.С. Разделение властей важнейший принцип формирования правового государства. Сборник научных трудов. Проблемы воплощения принципов правового государства в Конституций Республики Казахстан.-Караганда, 1993

- Амандықова С.К. Конституционное право РК. Уч.пособие.-Караганда: «Болашақ-Баспа» , 1998
- Административное право Республики Казахстан.-Алматы: «Жеті Жарғы», 1996
- Бахрах Д.Н. Государственная служба: основные понятия, ее составляющие содержания, принципы. //Государство и право.-1996. -№12
- Искакова К.С. Система органов государственного управления Республики Казахстан. Сборник научных трудов. Государственно-правовые проблемы развития Республики Казахстан.-Караганда,1993
- Литовченко Л.Г. Конституционное право Республики Казахстан. Уч.пособие.-Караганда, 1997
- Мухамедшин К.Д. Исполнительная власть Республики Казахстан. Сборник научных трудов. Государственно-правовые проблемы Республики Казахстан.-Караганда, 1993
- Матюхин А. Конституционная власть в современном Казахстане. //Мысль.-1996.-№12
- Назарбаев Н.Ә. 1997 ж. елдегі жағай мен ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы. Қазақстан Республикасы Қазақстан. 1996 ж., 10 қараша
- Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. – Алматы, 199
- Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» 28.02.2007ж. Ел басының Қазақстан халқына Жолдауы //Егемен Қазақстан, 01.03.2007
- Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекет саясатының басты мақсаты» Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы – // Егемен Қазақстан, 2008ж. 6 ақпан
- Омарбеков Т. Қазақстан Республикасындағы жаңа конституциялық құрылыс: Үкімет қызметінің мәні мен міндеттері. //Ақиқат. 1996.-№11
- Пронина В.С. Совершенствования законодательства об органах исполнительной власти управления. // Государство и право.-1997.- №7
- Сагиндыкова А. Конституционное право Республики Казахстан. Курс лекции.- Алматы: «Білім» , 1999
- Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: академиялық курс: оқулық. –Өнд.,толық. 3-ші бас. — Алматы: Жеті жарғы, 2008. 536 б.
- Старилов Ю.Н. Институт государственной службы: содержания и структура. // Государство и право.-1996
- Сәтбаева Қ. Республика Парламентінің бюджетке қатысты өкілеттеріндегі өзекті мәселелер: «Қазақстан Республикасында экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты дамуды қамтамасыз ету мәселелері. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Қарағанды,2007
- Сәтбаева Қ. Қазақстан Республикасының парламенттік құқығы. – Қарағанды, 2005ж.
- Сәтбаева Қ. Қазақстан Республикасының Президенті мен Парламенті арасындағы конституциялық қарым-қатынастар. Вестник Карагандинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан. – Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б.Бейсенова, 2005.
- Сәтбаева К. Место Парламента в системе государственных органов Республики Казахстан, его взаимоотношения с Президентом и Правительством. Актуальные вопросы развития органов государственной власти и местного самоуправления в субъектах Российской Федерации: политические и правовые аспекты. Материалы международной научно-практической конференции. – Волгоград, 2010